

борьбы с преступностью. М., 1985. Вып.42. С.16; Волошина Л.А. нарушение нравственных норм как фактор насильственных преступлений// Там же. М., 1984. Вып.40. З. Котова Э. П. Об одном из адаптивных качеств преступников // Личность преступника как объект психологического исследования. М., 1979; Антонян Ю.М., Самовичев Е.Г. Неблагоприятные условия формирования личности в детстве и вопросы предупреждения преступлений. М., 1983. 4. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии. М., 1987; Антонов-Романовский Г.В. Борьба с пьянством и предупреждение насильственных преступлений // Методология и методика прикладных криминологических исследований. Иркутск, 1982. 5. Наумов А.В. Мотивы убийств. Волгоград, 1969; Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни. М., 1977. 6. Побегайло Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. Воронеж, 1965. 7. Криминальная мотивация. М., 1984. 8. Минская В.С. Поведение потерпевшего в генезисе преступлений против личности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1972. С.22; Механизм преступного поведения. М., 1981. С.120.

Надійшла до редакції 18.02.02

О.Б. Бобровський

Вивчення феномена організованої злочинної угруповання: особливості застосування кількісних соціологічних методів

Феномен організованої злочинності є актуальною проблемою для наукової розробки з огляду на дві основні причини. По-перше, в 90-і роки в Україні відбулася певна трансформація злочинності, зокрема, значно збільшилася загальна кількість ОЗУ та чисельність злочинів, скоєних у складі організованих груп. Так, у Харківській області в 1995 р. було виявлено 15 ОЗУ, якими скоєно 115 злочинів, а в 1999 р. вже 59 ОЗУ, що скоїли 510 злочинів. В Україні ж за цей самий період кількість ОЗУ зросла з 871 у 1995 р. (скоєно 4556 злочинів) до 1166 у 1999 р. (9307 злочинів). Ці процеси викликають закономірне занепокоєння у громадськості та органів влади й управління. По-друге, загострився науковий інтерес до явища, яке у радянські часи практично ігнорувалося і ретельно не досліджувалося. Абсолютна більшість сучасних наукових розробок є юридичними дослідженнями, що вивчають проблему ОЗУ з позицій кримінального права, кримінального процесу, криминології. За останні роки на цю тему заявили праці Антоняна Ю.М., Ванюшкіна С.В., Гурова А.І., Міненко А.І., Номенко В.А., Алексєєва В.А., Гілінського Я.І., Бикова В.М., Габіані А.А. Соціологічний бік феномена хоча частково і висвітлюється у цих працях, але залишається до кінця не розробленим, зокрема, з точки зору соціологічної теорії та соціологічних методів. Не використано можливості соціології для вивчення ОЗУ з точки зору теорії соціальної організації, не досліджено субкультуру, типові форми поведінки в ОЗУ та інші соціологічні аспекти проблеми. З огляду на розповсюдженість і масовість ОЗУ можна говорити про особливе соціальне явище, феномен сучасного соціального життя, яке на цих підставах може розглядатися як актуальний об'єкт для соціологічних досліджень.

Вивчення особливостей ОЗУ – дуже специфічний предмет дослідження, що не однаковою мірою актуальний для різноманітних наукових дисциплін. Так, фахівець із кримінального права, розглядає ОЗУ, насамперед, із погляду інституту співучасті, його цікавить стійкість групи (тобто частота, кількість вчи-

нених злочинів, вага вчиненого злочину кожним з учасників) як необхідний елемент юридичної кваліфікації. Психолог вивчає психологічний тип члена ОЗУ, мотиви входження індивіда в злочинну групу, проблему ідентифікації з групою, психологічний механізм взаємодії в групі, згуртованість групи і т.п. Для соціолога організована злочинна група є *цільове соціальне утворення*, члени якого контактують один з одним і вважають себе якимось об'єднанням, відмінним від інших.

При вивченні цього феномена є можливим застосування, після адаптації, деяких кількісних соціологічних методів.

Статистичний метод

Застосування статистичного методу для аналізу ОЗУ стає можливим завдяки кримінальній статистиці, що є одним з основних видів державної статистики. Формуванням бази даних, аналізом кримінальної статистики займаються УОІ УМВС України в областях. Первинне статистичне спостереження здійснюється на основі статистичних карток різних форм, затверджених Генеральним прокурором. Найбільш цікавою для соціолога є картка форми № 2, що містить різноманітні показники: кваліфікація скоєного злочину відповідно до КК України, розмір збитку, соціально-демографічні показники осіб, що вчинили злочин, кількісний склад груп і т.п. Окрім загальної кримінальної статистики, можливим та необхідним для вивчення феномена організованої злочинності є використання поквартальних статистичних звітів УБОЗів УМВС України. Крім традиційного аналізу статистичних даних на основі зведених таблиць, можна застосувати більш сучасні методи вторинної обробки даних із застосуванням комп'ютерних статистичних пакетів програм (наприклад SPSS). Але для цього потрібно виконати додаткову процедуру – ввести числові дані у програмне середовище відповідної програми.

Однією з проблем кримінальної статистики в нашій країні є її якість, достовірність показників, що пов'язано з двома основними факторами. По-перше, показники картки відбивають реалії 70-х рр. (у цей час було розроблено картки). Усі показники в статистичних картках є закритими, тобто по них уже передбачено позиції, що мали найбільше розповсюдження в ті часи, а деякі показники, що стосуються сьогодення, – відсутні. Архаїчність карток змушує працівників правоохоронних органів, які заповнюють картки, відзначати позицію «інше». Це автоматично звужує поле соціологічного аналізу. По-друге, кримінальна статистика штучно спотворюється в процесі первинної реєстрації злочинів. Часто-густо фіксація злочинів визначається не реальною криміногенною ситуацією, а вимогами керівництва, відомчою політикою. Наприклад, тільки за рахунок невчасного заповнення статистичних карток можна до певної міри сховати сплески злочинності. З цього приводу І.П. Рущенко зазначає: «В бюрократичних колах завжди існує тенденція до приховування або лакування дійсності. Це виникає саме у тих інституціях, які здійснюють офіційний контроль і стають, з точки зору громадської думки, відповідальними за ті чи інші негаразди. Виникає досить парадоксальна ситуація, коли за проституцію, крадіжки майна або тероризм несе моральну відповідальність не суспільство або його окремі групи, партії, корпорації, а відповідно – поліція моралі, криміна-

льна поліція, служба безпеки тощо. На останні покладена функція збирання первинних даних та ведення статистики, яка до того стає індикатором успіхів контролюючих установ. У цій ситуації не дивно, що спокуса штучно поліпшити показники, як правило, перемагає» [1].

Поряд зі «штучною» існує і так звана «природна» латентність. Вона суттєво обмежує можливості статистичного методу. Офіційна статистика в зв'язку з цим не цілком відбиває всю кримінальну картину. Це є загальною ситуацією так званих латентних соціальних процесів, які можна ілюструвати прикладом немедичного вживання заборонених наркотичних речовин. Так, дослідники цієї проблеми відзначають, що поза статистикою залишається основна маса наркоманів, причому чисельність цієї страти (за оцінками експертів), мабуть, від 5 до 10 разів перевищує «верхівку айсберга» [2].

Слід зазначити, що, крім усіх вищеперерахованих проблем, при аналізі кримінальної статистики існує адміністративна проблема при доступі до статистичної інформації, тобто відомчий характер статистичної інформації робить її важкодоступною для дослідника.

Метод опитування

Як відомо, найбільш поширеним методом сучасної соціології є різноманітні опитування. Специфіка кримінологічних опитувань вже розглядалася у науковій літературі, але варто зупинитися на відмінностях застосування методу для вивчення ОЗУ. Специфікою розробки методологічної частини конкретно-соціологічного дослідження є брак теоретико-соціологічних розробок, присвячених проблемі організованої злочинності. Важко знайти достовірну інформацію стосовно ОЗУ, бо ця сфера є закритою, глибоко латентною. Ось чому не варто витрачати сили й кошти на масові опитування населення, яке має дуже слабе уявлення стосовно об'єкта. Ми маємо певний досвід використання експертного опитування та опитування самих членів ОЗУ, які відбувають покарання. В разі, коли респондентами виступають злочинці, необхідно уникати прямих запитань, а більше користуватися проскійними та побіжними запитаннями. Варто максимально наблизити зміст опитування до мови і світогляду респондентів. Слід враховувати те, що загально-кримінальні цінності – «поняття» – можуть позначатися різними словами в окремих групах та в залежності від географічного розміщення, а слова кримінального жаргону можуть мати декілька смислових значень для різних ситуацій (омовіми).

Для отримання достовірної інформації стосовно ОЗУ важливо охопити опитуванням учасників діючих злочинних угруповань. Але це стає можливим лише після викриття злочинного угруповання та розгляду справ судом, тобто фактично, коли учасники угруповань вже відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Ось чому залитувати ми можемо лише про минулі справи. Це має свої «плюси» й «мінуси». З одного боку, злочинці, як правило, не мають виразних мотивів, аби приховувати давно минулі та всім відомі справи, а з іншого, – з моменту скоєння злочину проходить чимало часу, а тому багато що забувається. Далі, згідно з законами України учасники ОЗУ не можуть відбувати покарання в одній і тій же УВП (це робить важкодоступними деякі

УВП через їх місцезнаходження). Опитування можливе лише за згодою на це респондентів, і не варто порушувати як це фундаментальне правило соціології, так і безпосередньо право людини. Ми мали факти, коли злочинці, наприклад, відмовлялися співпрацювати з інтерв'юером, посилаючись на «поняття», тобто норми кримінального світу. В інших випадках це було наслідком «нездорової атмосфери» в УВП, коли адміністрація за допомогою своїх специфічних «важелів» протистояла опитуванню. Іноді проводився попередній інструктаж респондентів, і ті відповідали, використовуючи переважно нейтральні відповіді і «інше», «важко відповісти» тощо.

Для всебічного та повного вивчення феномена ОЗУ необхідно використати комплексний підхід – поряд з кількісними методами застосовувати і якісні.

Список літератури: 1. Рудешко І.П. Соціологія злочинності: Монографія. Х., 2001. 2. Молодіжжє и наркотики (соціологія наркотизма) / Под ред. проф. В.А. Соболева и доцента И.П. Рудешко. Х., 2000. 3. Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк): Монография / Под общей ред. д-ра юрид. наук, проф. Ярмыша А.Н. Х., 2002. 4. Количественные методы в социологии. А.Г. Аган-бегян, Г.В. Осипов, В.Н. Шубкин. М., 1966. 5. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Институт социологии РАН, М., 1999.

Надійшла до редакції 15.02.02

А.М. Черноусов

РОЛЬ ПОЛІЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У наш час поліцейська робота являє собою широкий спектр послуг: правозастосовча діяльність і боротьба зі злочинністю, з одного боку, і широке різноманіття дій, що мають більш профілактичний і проблемно-орієнтований характер, найчастіше під «парасолькою громадської поліцейської роботи», з іншого. Це важливо, але ні в якому разі не є єдиною дилемою в роботі поліції. Робота поліції охоплює набагато більший діапазон організацій, чям просто сама поліція.

Найбільш реалістичні обговорення роботи поліції припускають, принаймні, що роль поліції зводиться до наступного: охорона громадського порядку; боротьба зі злочинністю; охорона навколишнього середовища і забезпечення безпеки дорожнього руху; підтримка правопорядку при надзвичайних ситуаціях; профілактика злочинів; посередництво у розв'язанні різноманітних конфліктів. У більшості країн світу поліції також властиві різноманітні регуляторні або адміністративні функції, що розглядаються в узгодженні з їх загальною роллю. Так, поліція в Англії в цьому відношенні не є винятком. В останні роки акцент змістився на «обслуговуючу», а не на «силову» складову ролі поліції. Це сталося, можливо, тому що на початку 1980-х рр. елемент сили став для всіх занадто очевидним. Проте, незважаючи на всі зусилля високопоставлених посадових осіб щодо зміни іміджу поліції, його продовжують зв'язувати тільки з боротьбою зі злочинністю. Все викладене припускає, що саме з цією роллю ідентифікують себе більш низькі ранги поліцейських. Детективи, посадові особи, які задіяні у боротьбі зі злочинністю і затриманням злодіїв, займають високі статуси в структурі поліції. Поліцейська реформа 1993р. являє собою